

Організаційно-методичні засади сертифікації

Об'єкти та учасники сертифікації

Згідно із Законом України «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 р. №2406 [8] об'єктами сертифікації є продукція, системи якості, системи управління якістю, системи екологічного управління та персонал. Крім того, останнім часом широкого застосування набула сертифікація систем управління гігієною та безпекою праці ДСТУ OHSAS 18001:2010 Системи управління гігієною та безпекою праці. Вимоги [62] (рис. 2.2).

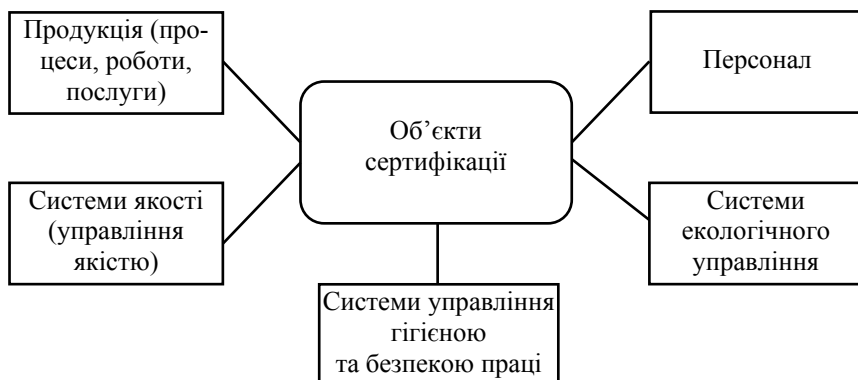

Рис. 2.2. Об'єкти, що підлягають сертифікації

У цьому ж законі надається визначення кожного об'єкта підтвердження відповідності.

Продукція — будь-який виріб, процес чи послуга, що виготовляється, здійснюється чи надається для задоволення суспільних потреб.

Система якості — сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів організаційної структури, визначених механізмів відповідальності, повноважень та процедур організації, а також процесів та ресурсів, які забезпечують здійснення загального керівництва якістю та її відповідність установленим вимогам.

Система управління якістю — сукупність органів і об'єктів управління, взаємодіючих за допомогою матеріально-технічних та інформаційних засобів під час управління якістю продукції.

Система екологічного управління — сукупність організаційної структури, діяльності та відповідних ресурсів і методів для формування, здійснення, аналізу і актуалізації екологічної політики.

Система управління гігієною та безпекою праці — це частина загальної системи управління, яка спрямована на ідентифікацію небезпек, оцінювання та управління ризиками в сфері професійної безпеки та здоров'я, що пов'язані з діяльністю підприємства.

Об'єкти сертифікації можуть бути **автономними** й **опосередкованими**.

До *автономних об'єктів сертифікації* належать такі, підтвердження відповідності яких заданим вимогам є метою їх сертифікації, наприклад, споживчі товари, конкретне устаткування (насос, змішувач, замкова арматура тощо).

До *опосередкованих об'єктів сертифікації* належать такі, підтвердження відповідності яких поставленим вимогам є необхідною умовою підтвердження відповідності заданим вимогам інших складніших об'єктів (складальних одиниць, комплексів або комплектів), до складу яких вони входять або для виготовлення яких вони застосовуються. Як опосередковані об'єкти сертифікації можна розглядати комплектуючі вироби або окремі (механічно не пов'язані при постачанні) складові частини іншого складнішого виробу (деталі, тара або упаковка, запасні частини, інструменти), сировина або матеріали, що застосовуються для виготовлення цього складного об'єкта, а також системи якості і технологічні процеси, що забезпечують якість цього об'єкта.

Один і той же об'єкт залежно від ситуації, у якій він розглядається, може бути як автономним, так і опосередкованим об'єктом

сертифікації. Наприклад, прилади для вимірювання і регулювання температури або електродвигуни, якщо вони є комплектуючими виробами, розглядаються як опосередковані об'єкти сертифікації відносно об'єкта, наприклад, технологічного блоку, до комплексу якого вони входять.

Ті ж електродвигуни або прилади для вимірювання і регулювання температури, якщо вони реалізуються як запасні частини до технологічного блоку, розглядаються як самостійні об'єкти сертифікації. Для автономних об'єктів сертифікації їх відповідність підтверджується власним сертифікатом відповідності та, якщо це передбачено правилами системи сертифікації, маркуванням знаком відповідності.

Для опосередкованих об'єктів сертифікації сертифікат відповідності, виданий на складний об'єкт у цілому, поширюється і на його складові частини лише в тому випадку, якщо вони: забезпечують дотримання вимог, підтверджених при сертифікації складного об'єкта; випущені тим же виробником, що і частини, які входили до складу складного об'єкта при його сертифікації; поставляються цільовим призначенням для застосування у сертифікованому складному об'єкті у процесі його виробництва, ремонту або технічного обслуговування.

Серед об'єктів, що підлягають обов'язковій сертифікації, виділяють **дійсні об'єкти обов'язкової сертифікації**, тобто об'єкти, які підлягають сертифікації вже тепер, та **потенційні об'єкти обов'язкової сертифікації**, тобто об'єкти, які підлягають обов'язковій сертифікації, але не тепер, а в найближчій перспективі.

Учасниками сертифікації є:

заявники виробники (юридичні або фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, відповідальні за проектування, виготовлення, пакування та маркування продукції незалежно від того, виконуються зазначені операції цією особою чи від їх імені) та **постачальники продукції** (юридичні або фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, які вводять в обіг продукцію чи безпосередньо беруть в цьому участь), **виконавці послуг**; **споживачі продукції та послуг**; **органи державної виконавчої влади, громадські організації та окремі громадяни**. Вони можуть бути першою або другою стороною. Наприклад, постачальник як одержувач продукції (товару) являє собою другу сторону, а в разі реалізації товару — першу;

органи із сертифікації — органи, які надають послуги з оцінювання відповідності. У процесі сертифікації є третьою стороною;

випробувальні лабораторії — лабораторії, які проводять технічні операції, що полягають у визначенні однієї чи декількох характеристик певної продукції згідно з установленою процедурою. У процесі сертифікації також є третьою стороною;

відповідні органи державної влади — органи, які згідно з чинним законодавством регулюють відносини між сторонами процесу оцінювання відповідності.

Види сертифікації. Перелік товарів та послуг, що підлягають обов'язковій сертифікації

В Україні розрізняють *обов'язкову* і *добровільну сертифікацію*. Офіційно вони називаються *сертифікацією в законодавчо регульованій сфері* (сфера, у якій вимоги до продукції та умови введення її в обіг регламентуються законодавством) та в *законодавчо нерегульованій сфері* відповідно.

Між цими двома видами сертифікації є багато відмінностей, перелік основних з яких за різними ознаками наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Відмінні ознаки обов'язкової та добровільної сертифікації

Ознаки	ВИД СЕРТИФІКАЦІЇ	
	Обов'язкова сертифікація	Добровільна сертифікація
Мета сертифікації	Запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього природного середовища	Сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції; підвищення конкурентоспроможності продукції на товарному ринку
Підстава для проведення	Законодавчі акти України	З ініціативи юридичних або фізичних осіб на договірних умовах між заявником та органом із сертифікації

Ознаки	ВИД СЕРТИФІКАЦІЇ	
	Обов'язкова сертифікація	Добровільна сертифікація
Виконавець сертифікації	Проводиться виключно в державній системі сертифікації	Проводиться органами, що акредитовані в державній системі сертифікації, а також підприємствами, організаціями, іншими юридичними особами, які взяли на себе функції органу з добровільної сертифікації
Заявник сертифікації	Виробники, постачальники продукції	Виробники, продавці, споживачі продукції, органи державної виконавчої влади, громадські організації та окремі громадяни
Визначник схеми сертифікації	Орган із сертифікації	Заявник за погодженням з органом із сертифікації
Параметри, які перевіряються	Згідно з нормативними документами до обов'язкових для виконання	Не віднесені актами законодавства та нормативними документами до обов'язкових (за вибором заявника)
Об'єкт сертифікації	Визначається національним органом з оцінювання відповідності	Визначається заявником сертифікації

Обов'язкова сертифікація здійснюється виключно в межах державної системи управління суб'єктами господарювання, охоплює у всіх випадках перевірку і випробування продукції з метою визначення її характеристик (показників) та подальший державний технічний нагляд за сертифікованими виробами.

Найістотнішою відмінністю між обов'язковою і добровільною сертифікацією є те, що у першому випадку підтвердження відповідності є обов'язковим для виробника і постачальника, у другому — на добровільних засадах.

Сертифікація в законодавчо регульованій сфері проводиться за тими видами продукції та послуг і згідно з вимогами, які передбачені технічним регламентом з підтвердження відповідності. Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, встановлено наказом голови Держспоживстандарту від 01.02.2005 р. № 28 «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» [63].

Увезення на таможену територію продукції, котра підлягає обов'язковій сертифікації, здійснюється відповідно до «Порядку митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 р. № 446 [64].

Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації

Електропобутове та аналогічне обладнання і комплектувальні вироби

Світлотехнічна продукція і комплектувальні вироби до неї

Ручні електромеханічні машини, переносні верстати та інструмент слюсарно-монтажний з ізолювальними рукоятками

Апаратура радіоелектронна побутова

Засоби обчислювальної техніки

Спеціальні засоби самозахисту

Обладнання технологічне для харчової, м'ясо-молочної промисловості, підприємств торгівлі, громадського харчування, харчоблоків

Медична техніка

Іграшки

Мийні засоби

Трактори малогабаритні і мотоблоки

Обладнання металообробне та деревообробне

Зварювальне обладнання

Велосипеди, коляски дитячі

Засоби охоронного призначення

Засоби зв'язку

Посуд з чорних і кольорових металів, порцеляни, фаянсу і скла

Засоби автоматизації і механізації контрольно-касових операцій і конторське обладнання

Побутова апаратура, що працює на твердому, рідкому і газовому паливі

Продукція протипожежного призначення
Дорожні транспортні засоби, їх складові частини та приладдя
Техніка сільськогосподарська
Підіймальні споруди та кранова продукція
Зварювальні матеріали
Товари легкої промисловості
Харчова продукція і продовольча сировина
Нафтопродукти
Будівельні матеріали, вироби та конструкції
Труби і балони
Засоби індивідуального захисту працівників
Хімічні джерела струму
Техніка радіаційна
Кіно-фототехніка
Зброя вогнепальна мисливська та спортивна

Щодо обов'язкової сертифікації у сфері послуг, то натеper в Україні введено в дію такі системи сертифікації:

система сертифікації послуг з технічного обслуговування та ремонту автотранспортних засобів (з 1 липня 1998 р.);

система сертифікації готельних послуг (з 1 жовтня 1999 р.) (відмінена згідно із наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 30.07.2012 р. № 876 «Щодо скасування обов'язкової сертифікації готельних послуг та послуг харчування»);

система сертифікації послуг громадського харчування (з 1 жовтня 1999 р.);

система сертифікації послуг з перевезення пасажирів автомобільним транспортом (з 1 жовтня 1999 р.).

Сертифікацію здійснюють акредитовані спеціально уповноважені органи із сертифікації. У разі позитивного рішення цей орган видає виробникам сертифікат відповідності — документ, який підтверджує, що продукція, СУЯ, системи якості, системи управління докiллiям, персонал відповідають установленим вимогам конкретного стандарту чи іншого НД, визначеного законодавством.

Виробник чи постачальник зобов'язаний наносити на продукцію національний знак відповідності в законодавчо регульованій сфері і тим самим засвідчувати відповідність позначеної ними продукції вимогам технічних регламентів. У разі підтвердження відповідності уповноваженим органом із сертифікації до національного знака відповідності додається ідентифікаційний номер цього органу.

Відповідність продукції вимогам законодавства засвідчується декларацією про відповідність або сертифікатом відповідності. Декларацію про відповідність продукції складає виробник, якщо це передбачено технічним регламентом з підтвердження відповідності на цей вид продукції. При цьому виробник повинен надати органам, що здійснюють державний нагляд у сфері підтвердження відповідності, необхідну документацію, яка підтверджує об'єктивність декларування. Виробники і постачальники продукції, яка підлягає підтвердженню у законодавчо регульованій сфері, мають певні зобов'язання.

Виробники повинні:

- сприяти проведенню всіх процедур підтвердження відповідності, установлених для конкретного виду продукції;
- наносити на продукцію національний знак відповідності;
- компенсувати споживачам продукції завдані їм збитки у разі виявлення невідповідності продукції вимогам, зазначеним у декларації про відповідність та/або сертифікаті відповідності чи свідоцтві про визнання відповідності.

Постачальники повинні:

- реалізувати продукцію за умови наявності копії сертифіката відповідності та/або декларації про відповідність чи копії свідоцтва про визнання відповідності у порядку, визначеному законодавством;
- припиняти реалізацію продукції, якщо вона не відповідає вимогам нормативних документів, зазначеним у декларації про відповідність або у сертифікаті відповідності чи свідоцтві про визнання відповідності.

Особливості добровільної сертифікації

Добровільну сертифікацію проводять на відповідність до вимог, які не є обов'язковими, тобто в тих випадках, коли суворе дотримання вимог стандартів або іншої нормативної документації на продукцію, процеси або послуги державою не передбачено, тобто коли стандарти або норми не стосуються вимог безпеки і мають добровільний характер для товаровиробника. Якщо для зазначеної продукції встановлені обов'язкові вимоги, то їх завжди включають до вимог добровільної сертифікації.

Принципи добровільної сертифікації є аналогічними принципам обов'язкової, але існують і такі, які притаманні лише добровільному підтвердженню відповідності. Наведемо основні з них.

Принцип добровільності передбачає активну роль заявника, яким у випадку добровільної сертифікації можуть бути будь-які виробники продукції, надавачі послуг тощо, зацікавлені у незалежному підтвердженні відповідності своєї продукції (послуги). Заявник за узгодженням з органом добровільної сертифікації сам визначає склад вимог, на відповідність яким провадиться підтвердження, методи їх перевірки, НД, що встановлюють ці вимоги, схему сертифікації тощо.

Самоорганізація систем добровільної сертифікації полягає в ініціюванні їх створення та реєстрації суб'єктами господарської діяльності та у самостійному добровільному входженні до системи учасників сертифікації у відповідності до її правил.

Рівноправність систем добровільної сертифікації передбачає їх права незалежно від статусу юридичної особи, що створила ці системи, а також відсутність взаємної підлеглих систем.

Самостійність систем добровільної сертифікації означає невтручання державних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних та громадських структур у діяльність цих систем, якщо вони не є організаторами.

Рівноможливість реєстрації систем добровільної сертифікації виключає суб'єктивний підхід та дискримінацію юридичних осіб, що надали заявку на реєстрацію системи. Наявність систем добровільної сертифікації, що дублюють одна одну, не є підставою для відмови у реєстрації заявленої системи.

На відміну від обов'язкової сертифікації, об'єкти якої і підтвердження їх відповідності пов'язані з законодавством, добровільна сертифікація стосується видів продукції (процесів, робіт, послуг), що не ввійшли до обов'язкового переліку і визначаються замовником (рис. 2.3).

Учасниками добровільної сертифікації можуть бути будь-які юридичні особи незалежно від форми власності, що виконують правила відповідної системи добровільної сертифікації. Структурою системи передбачаються керівний орган системи добровільної сертифікації, орган з добровільної сертифікації, випробувальні лабораторії, експерти і заявники.

Керівний орган системи добровільної сертифікації забезпечує реєстрацію системи добровільної сертифікації на своє ім'я (як юридичної особи) і очолює систему добровільної сертифікації, забезпечуючи її функціонування.

Рис. 2.3. Об'єкти добровільної сертифікації в Україні

До завдань керівного органу входить проведення єдиної технічної політики в системі, керівництво органами з добровільної сертифікації і координація їх діяльності. Крім того, керівний орган веде реєстр учасників і об'єктів добровільної сертифікації в системі, розглядає апеляції у випадках незгоди учасників сертифікації з прийнятими щодо них рішеннями.

Як керівний орган, так і орган з добровільної сертифікації (їх обов'язки можуть бути об'єднані) виконують такі основні функції:

- сертифікують об'єкти добровільної сертифікації, видають сертифікати відповідності, надають право застосування знака відповідності системи на умовах договору із заявником;
- реєструють сертифікати відповідності;
- здійснюють інспекційний контроль за сертифікованими об'єктами;

– припиняють або скасовують дію виданих ними сертифікатів.

Випробувальні лабораторії в системі добровільної сертифікації виконують такі основні функції:

- проводять випробування і видають протоколи випробувань;
- забезпечують свою відповідність вимогам акредитації;
- забезпечують достовірність, об'єктивність і необхідну (задану) точність результатів випробувань, а також їх відтворюваність.

Учасники системи добровільної сертифікації несуть таку відповідальність за свої дії:

- орган з добровільної сертифікації — за достовірність і об'єктивність підтверджуваних ним вимог, правильність видачі сертифіката відповідності або підтвердження його дії;

- випробувальна лабораторія — за достовірність, об'єктивність і відтворюваність результатів випробувань;

- заявник (власник сертифіката) — за забезпечення відповідності при реалізації чи використанні сертифікованого об'єкта, а також за правильність застосування знака відповідності.

Спеціальні рівні відповідальності, установлені законодавством для обов'язкової сертифікації, не поширюються на добровільну сертифікацію.

Добровільна сертифікація може проводитися також у системі обов'язкової сертифікації, якщо це передбачено правилами системи обов'язкової сертифікації і за наявності в цій системі зареєстрованого у встановленому порядку знака відповідності добровільної сертифікації.

Добровільна сертифікація продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, не може замінити обов'язкову сертифікацію цієї продукції.

У кожній системі добровільної сертифікації повинні застосовуватися відповідні їй схеми сертифікації, які установлюються, виходячи зі специфічних особливостей функціонування цієї системи (продукція, послуга, партія чи одиничний екземпляр тощо).

Сертифікати відповідності в системах добровільної сертифікації мають містити такі відомості: найменування і реєстраційний номер системи добровільної сертифікації; найменування та адресу органу з добровільної сертифікації; найменування та адресу заявника; найменування і кодове позначення сертифікованого об'єкта, а також інші додаткові відомості про нього; посилання на відповідний документ і пункти в ньому, що установлюють вимоги, на відповідність яким проведена сертифікація; дату видачі сертифіката відповідності, підпис і посаду уповноваженої особи.

Знак відповідності застосовується для підтвердження вимог конкретного НД (державного стандарту, міжнародного стандарту, технічних умов тощо) у випадках, коли засвідчується відповідність: усім вимогам НД; групі вимог НД (наприклад, вимогам надійності,

фізико-хімічним показникам); частини вимог, установлених НД (наприклад, тільки міцність, тільки перекисне число).

Знаком відповідності маркується кожна одиниця сертифікованого об'єкта (тара, упакування, супровідна технічна документація тощо).

Рішення про добровільну сертифікацію пов'язане з проблемами конкурентоспроможності товару, просуванням товарів на ринок (особливо зовнішній), перевагами покупців, які дедалі більше орієнтуються у своєму виборі на сертифіковані товари. Так, у 2002 р. в Україні було скасовано обов'язкове ліцензування ріелторської діяльності. Після скасування ліцензування різко збільшилася кількість фірм, у тому числі одноденок, ринок заповнили несумлінні агенти, знизився рівень професіоналізму. У зв'язку із цим гільдія ріелторів зареєструвала систему добровільної сертифікації послуг на ринку нерухомості (Постанова Держстандарту України від 08.02.2002 р. №14).

Ще одним прикладом системи добровільної сертифікації в Україні є система сертифікації «УкрБУДСЕРТ», створена у 2002 р. на базі науково-випробувальної корпорації підприємств «Будіндустрія, ЛТД» з метою задоволення потреб замовників у добровільній сертифікації продукції будівельного призначення. У березні 2002 р. система зареєстрована у Держстандарті України як система добровільної сертифікації поза державною системою УкрСЕПРО.

Діяльність системи сертифікації «УкрБУДСЕРТ» регламентована чинним законодавством, вимогами міжнародних стандартів EN 45011 та ISO/IEC 17021, директивами міжнародних організацій сертифікації та стандартизації, державними стандартами та іншими нормативними документами, установчими документами органу сертифікації, настановою з якості. На сьогодні серед користувачів УкрБУДСЕРТу найбільші будівельні та промислові підприємства й організації Запорізької, Дніпропетровської, Київської, Харківської та інших областей, а також великі виробничі компанії Італії, Німеччини, Чехії, Швейцарії, Туреччини, Китаю.

Прикладом систем добровільної сертифікації, які існують в інших державах, є державна система добровільної сертифікації якості підприємств індустрії краси і лікувально-профілактичних закладів «СпортМедСПА», створена в Росії. Сертифікації у системі «СпортМедСПА» підлягають медичні клініки, салони краси, СПА